

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדרן

סיוון תשי"א

מחזור ב', קונטרס י' (כ')

שמות היישובים העבריים

מקורותיהם בספרות, בהיסטוריה, בטבע ובמאורעות ימינו

ערוכים ומבוארים

ע"י

ז א ב ו י ל נ א י

חוברת ב'

הוצאת ועד הלשון העברית בארץ-ישראל

בהשתתפות מוסד ביאליק

ירושלים

התוכן :

- ב. שמות פרטיים מן המקרא כשמות מקומות
- ג. שמות יישובים על יסוד פסוקים
- ד. שמות יישובים על-פי השמות הערביים

כתובת המערכת וההוצאה :

ועד הלשון העברית, ירושלים, רח' המלך דוד 82, ת"ד 1039

דפוס "הספר" ירושלים

ב. שמות פרטיים מן המקרא כשמות מקומות

יישובים רבים בישראל נקראים בשמות אנשים שנזכרו במקרא. יש שכשמועותו של השם מביעה את טיב ההושבים, מסמלת את מאווייהם ואת רוח התקופה, ויש שהשם רומז לשבט, שבנתלתו נוסד היישוב, או לאחד מנשיאיו.

שם שכונת **רְחֵבָה** שבירושלים, כשם פרטי של איש מצאצאי משה רבנו, שנזכר במקרא⁽¹⁾, מסמל את שאיפת המייסדים להרחבת שכונתם ולגידולה המהיר.

היישוב **נַחְשׁוֹן** ממערב לירושלים נקרא כשם נשיא שבט יהודה וכשם מבצע נועז של צבא ישראל בסביבה זו. יישוב אחר נקרא **עַמִּינָדָב** כשם אבי נחשון. ליישוב חדש בקרבת הרטוב ניתן השם הסמלי **נַחֵם**, גם הוא שם איש משבט יהודה⁽²⁾. יישוב אחר בסביבה זו נקרא בשם הסמלי **מַחֲסֵה**, וזהו שם פרטי במקרא⁽³⁾. בקרבתו יישוב חדש במעלה ההר. בשם **נַעֲלָה**, אף הוא שם פרטי המובא במקרא⁽⁴⁾. בצד הכביש מירושלים לרמלה יישובים חדשים, **פְּתָחָה**

ו**פְּדָחָה**, שניהם כשמות אנשים מתקופת עזרא ונחמיה⁽⁵⁾.

עֵזְרָה, שמו של יישוב מצפון לנחשון, אף הוא כשם איש משבט יהודה⁽⁶⁾. תושבי עזריה, יהודים כורדיים, ברובם עולי העיריה זאכו בכורדיסטאן, דורשים ראשי תיבות של

(1) דה"א כג יז. (2) שם ד יט. (3) ירמיה לב, יב.

(4) עזרא ב נו. (5) עזרא י כג, נחמיה ג כה, ד, ט ה. (6) דה"א ב לח.

שם זה: עולי זאכו ראו ישועת ה'. השם חֲזָקָה, שם בנו של עזריה הנ"ל⁽¹⁾, ניתן ליישוב חדש בדרום, בצד הכפר הנטוש חֲזָקָתָא. מבין יישובי הדרום נקראו בשמות בני שבט יהודה: אֶחָזָם⁽²⁾ ושוֹבֵל⁽³⁾. השם אחוזם מסמל את התאחזותם של העולים באחוזת אבות, ושובל הוא סובִּילָה שבמפת מידבא (ראה "לשוננו לעם" ט"ז, עמ' 32).

הנגב היה ברובו נחלת שמעון, על שמו נקראת המועצה האזורית בני שמעון, ועל שם צאצאיהם – היישובים יושְבֵיָה⁽⁴⁾ ויְכִינִי⁽⁵⁾.

היישוב החדש, בצד הכפר הנטוש גִּלְדֵּיָה בדרום, נקרא יִרְחָיָה, כשמו של כהן מעולי הגולה⁽⁶⁾, והיישוב שמדרום לו בקרבת הכפר גִּסְרִי נקרא וְבִדְיָאֵל, כשם אביו של שר משרי דויד וכשם כוהן בימי עזרא⁽⁷⁾. שם היישוב הוֹדֵיָה⁽⁸⁾ כוונתו סמלית ורומזת לתושבי יישוב זה שהם יוצאי ארץ הודו. בְּנֵיָה שבקרבת הודיה נקרא כשם שר צבאו של דוד⁽⁹⁾, ואף מסמל את הבנייה במדינת ישראל. השם הסמלי עֲזַרְיָהם ליישוב בדרום הוא שם פרטי מצוי במקרא כשם אישים אחדים, שאחד מהם היה "נגיד הבית"⁽¹⁰⁾.

סביבות לֹד היו בנחלת שבט דן. יישוב סמוך לֹד נקרא אֶחָזָא וְיַעֲזָר, כשם אחד מנשיאי דן⁽¹¹⁾. יישוב אחר נקרא

(1) דהי"א ב לט. (2) שם ד ו. (3) שם ב ג. (4) שם ד לה.
 (5) במדבר כו יב. (6) עזרא ז ד. (7) נחמיה יא יד, דהי"א כו ב.
 (8) נחמיה ח ז וכו', דהי"א ד יט. (9) שמואל ב' כ כג. (10) דהי"ב כח ז.
 (11) במדבר א יב וכו', דהי"א יב ג.

אֶחָדָם מֵהֶם, כִּשְׁם אָבִיו שֶׁל אֶהֱיָאב מִשְׁבֵּט דָּן, שֶׁהִיָּה מְבוֹנֵי
הַמִּשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר⁽¹⁾. יֵיטִיב אַחֵר, וַיִּתֵּן, נִקְרָא כְּאֶחָד מִבְּנֵי
בְּנֵימִין, הַשְּׁבֵט שֶׁהִתְנַחֵל מִזְרַחִית לְכָאן⁽²⁾, וְרוֹמֵז גַּם לְכַרְמֵי
הַיִּזְיָה הָרַבִּים שֶׁבְּסִבֵּיבָתוֹ.

מִמְּזֻרַח לְלֵד, בַּגְּבוּל הַהָרִים, בְּכֹפֶר הַנְּטוּשׁ קוֹלָה, יֵיטִיב
חֹדֶשׁ, אֶל־יִשְׁמָעֵל, כִּשְׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מִבְּנֵי אֶפְרַיִם, שֶׁנִּחְלָתָם
הִשְׁתַּרְעָה מִזְרַח־צְפוֹנָה בְּאֶזְרוֹר הַהָרִים וּבְמִרְחָבֵי הַשְּׂרֹן
הַדְּרוֹמִי⁽³⁾. בְּשְׂרֹן הַדְּרוֹמִי, בְּסִבֵּיבוֹת הַרְצִלִּיהַ, הֵיטֵיב הַחֹדֶשׁ
רָשָׁף, כִּשְׁם אֶחָד מִבְּנֵי אֶפְרַיִם⁽⁴⁾, בְּקִרְבָּתוֹ — חֹרְבוֹת הָעִיר
רָשָׁפוֹן, שֶׁנִּקְרָאָה עַל שֵׁם רָשָׁף הָאֵל הַכְּנַעֲנִי (לֵלֶע ט"ז, 19).
צְפוֹנִית, בְּעֵמֶק חֶפֶר, יֵיטֵיב בְּשֵׁם אֶבְיָחִיל⁽⁵⁾, כִּשְׁם
פְּרָטִי בְּמִקְרָא⁽⁶⁾. הַמִּתְיָשִׁיבִים בַּחֲרוֹ בְּשֵׁם זֶה, הוֹאִיל וְהָיוּ
חֵילִים בְּגִדּוּדִים הָעִבְרִיִּים בְּצֶבֶא הַבְּרִיטִי בְּמִלְחַמַת הָעוֹלָם
הָרִאשׁוֹנָה. מִמְּזֻרַח לְאַבְיָחִיל, בְּעֵמֶק חֶפֶר, הֵיטֵיב אֶל־יִשְׁיָב,
אֵף זֶה שֵׁם מִקְרָאִי, שָׁבוּ נִקְרָא אֶחָד הַכּוֹהֲנִים הַגְּדוֹלִים⁽⁷⁾.
הַשֵּׁם מִסְמֵל אֶת שִׁיבַת הַיְּהוּדִים לְאַרְץ בְּעֻזְתָּהּ הָאֵל, יֵיטֵיב
חֹדֶשׁ בְּעֵמֶק חֶפֶר נִקְרָא מְשָׁס, שֵׁם מִקְרָאִי מִתְּקוּפַת הַמַּלְכִּים
וּמִימֵי בֵּית שְׁנִי⁽⁸⁾. מִמְּזֻרַח לְאַלְיָשִׁיב כֶּפֶר חֶגְלָה, כִּשְׁם אֶחָת
מִבְּנוֹת שְׁבֵט מְנַשֶּׁה, שֶׁיֵּיטֵיב זֶה נִמְצָא בְּתַחֲמוֹמוֹ⁽⁹⁾.

חֶגְיָאֵל, דְּרוֹמִית מִכָּאן, הוּא שֵׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מִנְּשִׂאֵי
שְׁבֵט מְנַשֶּׁה⁽¹⁰⁾. עַל שֵׁם הַשְּׁבֵט נִקְרָאִים גַּם הֵיטֵיב רַמּוֹת־מְנַשֶּׁה
שֶׁבְּחֶבְל־מְנַשֶּׁה וְהֵיטֵיב הַחֹדֶשׁ שְׁצֵר־מְנַשֶּׁה.

(1) שְׁמוֹת לֹא וְכוּ', (2) דְּהִי"א ו' י', (3) בַּמִּדְבָּר א' וְכוּ'.

(4) דְּהִי"א ז' כה', (5) בַּמִּדְבָּר ג' לה', אֶסְתֵּר ב' טו', (6) נַחֲמִיָּה ג' א'.

(7) מְלִיכָה כב' ג', עוֹרָא ח' טו', נַחֲמִיָּה ג' ד' ועוד, (8) בַּמִּדְבָּר כו' לג'.

(9) שֵׁם לֹד כג'.

בִּירְכַּתִּי חֵבֶל מִנְשֵׁה יִישׁוּב חֹדֶשׁ בְּשֵׁם הַסְּמָלִי אֶלְיָקִים.
וְהוּא שֵׁם פְּרָטִי בִּמְקָרָא: „אֵלִיקִים אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת”⁽¹⁾. וְאִף
יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה נִקְרָא תְּחִלָּה בְּשֵׁם זֶה⁽²⁾.

מִצָּפוֹן לְכָאֵן מְקוֹמָהּ שֶׁל נַחֲלַת זְבוּלוֹן, שֶׁעַל שְׁמוֹ
נִקְרָא הָעֵמֶק הַמִּשְׁתַּרֵּעַ בֵּין חִיפָה לַעֲכוֹ. צְפוּנָה מִזֶּה, בְּגִלְלִיל
הַמְּעַרְבִי, הִיִּתְּתָה נַחֲלַת אֲשֶׁר וְעַל שֵׁם זֶה נִקְרָא הַיִּישׁוּב אֶלְיָקִים
שֶׁבְּסָבִיבוֹת עָכוֹ. מִזְרַחָהּ מִזֶּה, בְּצַד הַכֹּפֶר הַנְּטוּשׁ בְּרָנָה,
הַיִּישׁוּב אֶלְיָהוּד, כֶּשֶׁם אֶחָד מִנְשֵׁי־אֵי שְׁבֵט אֲשֶׁר⁽³⁾. אֲבִיו
שֶׁל אַחִיהוּד הָיָה שְׁלֹמִי⁽⁴⁾, וְזֶה שְׁמוֹ שֶׁל יִישׁוּב חֹדֶשׁ צְפוּנָה
מִכָּאֵן, בְּצַד הַכְּבִישׁ הָעוֹלָה אֶל חֲנִיתָה וְאֶל אֵילוֹן. בִּקְרִיבָתָה
אֵילוֹן הַיִּישׁוּב הַחֹדֶשׁ בְּעֶרְכָּהּ, אִף הוּא שֵׁם אִישׁ בִּמְקָרָא,
אוֹלָם מִבְּנֵי שְׁבֵט בְּנִימִין⁽⁵⁾. יִישׁוּב זֶה נִקְרָא יַעֲרָה, מִשּׁוּם שֶׁהוּא
מוֹקֵף יַעֲרֹת טַבְעִיִּים וְתוֹשְׁבָיו נוֹטְעִים יַעֲרֹת חֲדָשִׁים.

הַיִּישׁוּב הַחֹדֶשׁ צוּרְיָאֵל שֶׁבְּגִלְלִיל הָעֵלְיוֹן הַתִּיכוֹנִי
נִקְרָא כִּשְׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מִבְּנֵי הַלְוִיִּים, צוּרְיָאֵל בֶּן אֲבִיחִיל,
שֶׁשִּׁירָתָהּ בִּמְשֹׁכָן⁽⁶⁾. בְּגִלְלִיל הָעֵלְיוֹן הַמְּזֻרְחִי יִישׁוּב חֹדֶשׁ בְּשֵׁם
הַסְּמָלִי אֶלְיָפָלֶט, בְּסָבִיבַת רֹאש־פִּינָה, בִּקְרִיבַת הַכֹּפֶר הַנְּטוּשׁ
וְנֶעֱרָה. אֶחָד מִצֹּאצְאֵי שְׁאוּל, אֶחָד מִצֹּאצְאֵי דָוִד, גִּיבּוֹר
בַּחֲלֹת דָּוִד וְכוּהֵן בִּימֵי עֹזְרָא הַסּוֹפֵר נִקְרָאוּ בְּשֵׁם זֶה⁽⁷⁾.
הַיִּישׁוּב הַחֹדֶשׁ שֶׁבְּקִרְבָּתָהּ, פְּדֵהָאֵל, בְּנַחֲלַת שְׁבֵט נַפְתָּלִי,
נִקְרָא כִּשְׁמוֹ שֶׁל נְשִׂיא שְׁבֵט זֶה⁽⁸⁾.

(1) יִשְׁעִיָּה לֹא יָא; לֹא ב. (2) מַלְכִּים ב' כג לד. (3) בַּמְּדַבֵּר לֹד כֹּז.
(4) שֵׁם שֵׁם. (5) דְּהִי"א ט מִב. (6) בַּמְּדַבֵּר גִּלָּה. (7) שְׁמוּאֵל ב' ה טו.
דְּהִי"א ח לט וכו'. (8) בַּמְּדַבֵּר לֹד כח.

היישוב החדש מִן כָּה, כשם הכפר הנטוש בקרבתו.
 בצפון הארץ. נקרא כשמו של ראש משפחת כוהנים (י)
 שנדדו אחרי חורבן הבית והתגוררו בגליל. צפונה מזה
 היישוב יִפְתָּח, כשם שופט בישראל וכשם חטיבה לוחמת
 בצבא ישראל, שחייליה הניחו את היסוד ליישוב הזה, על
 גבול מדינת הלבנון.

ג. שמות יישובים על יסוד פסוקים

ספר המקרא הוא גורם עיקרי בתחיית ישראל על אדמתו
 הקדומה. המקרא ליווה את החלוצים הראשונים בעלייתם אל
 הארץ ובהתיישבותם בה. המתישבים בעיר ובכפר ראו בהקמת
 היישובים החדשים, בהפיכת השממה לפוריה, את הגשמת
 נבואתם של נביאי ישראל מלפני שלושת אלפים שנה. דברי
 הנבואה עודדו את העולים והבונים ונטעו בלבם את האמונה
 בהצלחתם בדרכם החלוצית הקשה. לרבים מהיישובים והשכונות
 ניתנו שמות הלקוחים מפסוקים שונים במקרא, בעיקר מפסוקים
 של ברכה, מנבואות הנחמה וממזמורי תהלים. שמות אלו
 מסמלים את חיי המתיישבים, מביעים את שאיפתם, מאווייהם
 ותוכן חייהם במולדתם הקדומה ובמדינתם המחודשת.
 אחת השכונות הראשונות, שנבנו בירושלים מחוץ לחומת
 העיר העתיקה, היתה מֶאָה שְׁעָרִים. החברה, שבנתה את
 השכונה הזאת, נוסדה בשנת תרל"ח בשבוע של פרשת תולדות.

(1) דה"א כד ט.

ולפיכך קראה לשכונתה "מאה שערים". על יסוד הפסוק
בפרשה זו: "וימצא (יצחק) בשנה ההיא מאה שערים
ויברכהו ה'"). אגדה עממית מספרת, שקראו לה על שם מאה
השערים שהיו בה. אחרים מבארים "על שם מאה חברים
שהתחברו לבנות מאה בתי-מושב" (2).

השכונה העברית הראשונה, שנבנתה מחוץ לחומת
ירושלים העתיקה, בצדה של ימין-משה, בקרבת הר-ציון
ושערי-פז, נקראה מִשְׁכְּנוֹת־שְׁאֲנָנִים על פי דברי הנביא
"וישב עמי בנוה-שלום, ובמשכנות מבטחים ובמנוחות
שאננות" (3). השכונה נבנתה ביוזמת משה מונטיפיורי ועל
שם כך נקראה השכונה הסמוכה לה: מִיֵּין־מֶשֶׁה על יסוד
הכתוב: "ויזכר ימי עולם משה עמו... מוליך לימין משה
זרוע תפארתו... לעשות לו שם עולם" (4).

השכונה יְגִיע־כֶּפֶץ נקראה ע"פ דברי המשורר
"יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (5). מייסדי השכונה
היו ברובם בעלי מלאכה, שחיו על יגיע-כפיהם. "שְׁצָרֵי־צָדָק"
במערב ירושלים נקראה ברמז לדברי המשורר: "פתחו
לי שְׁצָרֵי צָדָק אבוא בם אודה יה" (6). ובשעת ייסודה הייתה
השכונה בשערי העיר ממש. שכונה אחרת נקראת שְׁבַת־אֲחִים
ע"פ דברי תהלים: "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" (7).
והשכונה אֶבְן־יִשְׂרָאֵל — על פי ברכת יעקב: "מידי אביר

(1) בראשית כו יב. (2) יי בריל, יסוד המעלה, תרמ"ג, 217.

(3) ישעיה לב יח. (4) שם סג יא-יב. (5) תהלים קכח ב. (6) שם קיח יט.

(7) שם קלג א.

יעקב מזם רועה אבן ישראל⁽¹⁾ ועל שום שמספר מייסדיה
היה חמישים ושלושה, כמניין אב"ן.

מקור ברוך נקראה על שום: "יהי מקורך ברוך"⁽²⁾
וכרמו לשם מייסדה ברוך הירשנוף; שכונת גאָלָה — על שם:
"גאָלָה תתנו לארץ"⁽³⁾. ורָחֶמָה — על פי דברי הנביא:
"ורחמתי את לא רוחמה"⁽⁴⁾. בשם רוחמה נקרא גם יישוב
בדרום.

שכונה אחת בירושלים נקראה נָוָה שָׁאָן; והו כינויה
של ירושלים לעתיד בנבואת ישעיהו: "חזה ציון, קרית מועדנו
עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן אהל בל יצָעֵן..."⁽⁵⁾. השם
נוה שאנן ניתן גם לשכונות בתל-אביב ובחיפה.

שכונה בדרום ירושלים נקראה תָּפִיּוֹת, על פי תיאור
האהובה בשיר השירים: "כמגדל דויד צוארך, בנוי
לתלפיות", שדרשוהו חכמים: "תלפיות — תל שכל הפיות
פונים בו" או "מתפללין עליו"⁽⁶⁾. שכונה במערב העיר נקראה
רוֹמָה, הואיל והיא נמצאת במקום הרם ביותר של ירושלים
החדשה והשם רומז לדברי המשורר בתהלים: "ימין ה' רוממה
ימין ה' עושה חיל"⁽⁷⁾. רַחֵל — השוכנת בדרומה של
ירושלים על רמה משקיפה על פני קבר רחל, נקראה כזכר
לתנחומי ירמיהו הנביא: "קול בְּרָמָה נשמע... רחל מבכה
על בניה... מנעי קולך מבכי... ושבו בנים לגבולם". לפי האגדה

(1) בראשית מט כד. (2) משלי ה יח. (3) ויקרא כה כד.

(4) הושע ב כה. (5) ישעיה לג כ. (6) שיר השירים ד ז; ברכות ל ע"א.

(7) תהלים קיח טו.

אמר הקדוש-ברוך-הוא: „בשבילך רחל מחזיר אני את ישראל על מקומם“⁽¹⁾.

היישוב החדש אֶזְרָה בסביבת ירושלים, בצדה המערבי-דרומי, נקרא על פי הכתוב: „ליהודים היתה אורה ושמחה“⁽²⁾. היישוב נמצא באזור הקרבות עם צבאות הערבים, שיד ישראל גברה עליהם, במלחמת השחרור בשנת תש"ח.

במערבה של ירושלים כפר חוצבים חדש בשם מְעוֹד צִיּוֹן, הבנוי על כתף הר הקסטל, שבו ניצחו לוחמי ישראל ניצחון גדול ובעוזם הבטיחו את ציון לישראל. השם מעוֹד ציון רומז לדברי הנביא: „עורי עורי לבשי עוֹז ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים“⁽³⁾. מערבה מזה היישוב החדש מְסֵלֶת צִיּוֹן, הנקרא על פי דברי ישעיה: „סלו סלו המְסֵלֶה... הרימו נס על העמים“⁽⁴⁾. בקרבתו שני יישובים, האחד תְּרוֹם והשני תְּעוֹז, ושניהם מקרא אחד דרשו: „לך זרוע עם גבורה תעוז ירך תרום ימינך“⁽⁵⁾.

יישוב חדש במרומי הר גבוה, דרומה מכאן, נקרא גֶּסֶר הָרִים, על פי הפסוק: „כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו“⁽⁶⁾. מקום זה היה בסיס להתקפת הפולשים המצריים על עמדותינו בסביבה. הפולש נסוג, ולישראל באה ישועה, וזכר לכך גם בשם היישוב החדש יִשְׁעֵי רִמּוֹ לַתְּהִילַת דּוֹד: „ה' אורי ויִשְׁעֵי מִמִּי אִירָא“⁽⁷⁾.

(1) ירמיה לא טו; פתיחתא איכה רבתי. (2) אסתר ח טז (3) ישעיה

נב א. (4) שם סב י. (5) תהלים פט יד. (6) ישעיה יח ג.

(7) תהלים כז א.

מערבה, בתחום השפלה — היישוב החדש נְתִיבָה.
הנקרא על יסוד דברי המשורר: „נר לרגלי דברך ואור
לנתיבותי“⁽¹⁾.

בתחום הנגב יישובים סמוכים זה לזה הנקראים: תַּפְרָח,
גִּילָת, רַנֵּן, מַסְלֹל, פְּדוּיִים. כולם — על פי נבואת ישעיה
על פריחת מדבר הערבה: „יששום מדבר וציה ותגל ערבה
ותפרח כחבצלת, פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן...
והיה שם מסלול... והלכו גאולים: ופדויי ה' ישובו ובאו
ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם“⁽²⁾. יישוב אחר בקרבת
המקום נקרא בְּטָחָה, ע"פ הנבואה: „בהשקט ובבטחה
תהיה גבורתכם-“⁽³⁾.

היישוב מְבוּעִים במבואות הנגב נקרא אף הוא ע"פ
דברי הנביא על תחיית השממה: „והיה השרב לאגם וצמאון
למבועי מים“⁽⁴⁾. היישוב סמוך אל מפעל המים להשקאת
הנגב.

היישוב בֵּית־אֶשֶׁל בקרבת באר־שבע נקרא לזכר
אברהם אבינו, שנטע „אשל בבאר־שבע“⁽⁵⁾. האשל הוא העץ
הטיפוסי במרחבי הנגב, והדרוש מצא בשם אשל ראשי תיבות
א'כילה, ש'תיה, ל'ינה, שלושת הדברים, שהיה אברהם נותן
ברצון לאורחיו שבאו בצל קורתו.

דרומה יותר, בנגב, היישוב מִשְׁעָבִים, הנקרא על פי
דברי דבורה הנביאה בשירת הניצחון: „מקול מחצצים בין
משאבים שם יתנו צדקות ה'“⁽⁶⁾. היישוב הנקרא כְּבִיבִים,

(1) תהלים קיט קה. (2) ישעיה לה י. (3) שם ל טו. (4) שם לה ז.

(5) בראשית לא כג. (6) שופטים ה יא.

שמוֹבְנו טִיפּוֹת גֶּשֶׁם, מִזְכִּיר אֶת נְבוֹאֹת מִיכָה: „וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב... כְּרִבִּי יָבִים עָלַי עֹשֶׁב”⁽¹⁾, וְאֵת תִּיאֹר תַּחֲיִית הַמִּדְבָּר בְּדַבְרֵי הַמְשׁוֹרֵר: „תִּלְמִיָּה נָה... בְּרִבִּי יָבִים תְּמוּגְגָנָה, צִמְחָה תִּכְרֵךְ... יִרְעֻפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גִּבְעוֹת תַּחֲגֹרְנָה”⁽²⁾.

הַיִּישׁוּב מֵעֶרְבִית לְרִבִּיבִים נִקְרָא מְבַטְחִים, כְּרִמּוֹ לְדַבְרֵי יִשְׁעִיָּה: „וַיֵּשֶׁב עָמִי בְּנוֹה־שְׁלוֹם וּבִמְשַׁכְּנוֹת מְבַטְחִים”⁽³⁾. מֵעֶרְבָה מִזֶּה צוּר־מְעוֹן, עַל יִסּוֹד דַּבְרֵי הַתְּפִילָּה: „הָיָה לִי לְצוּר מְעוֹן... לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי סִלְעִי וּמִצּוֹדֹתֵי אֶתָּה”⁽⁴⁾. הַיִּישׁוּב הוֹקֵם בְּקֶרֶת חוֹרְבָה בִּשְׁם הָעֶרְבִי מְעִין — מְעוֹן הַקְּדוּמָּה.

צְפוּנָה מִזֶּה בְּגִבּוֹל הַנֶּגֶב הַיִּישׁוּב שׁוֹכָה, רִמּוֹ לְתַפִּילַת מֹשֶׁה: „שׁוּבָה ה' רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל”⁽⁵⁾. בְּסִבִּיבָה זֹאת בִּנְגַב נֹסְדוּ יִישׁוּבִים רַבִּים שֶׁל בְּנֵי גְלוּיּוֹת שׁוֹנוֹת, וְסִמֵּל לָזֶה בַּפְּסוֹק: „שׁוּבָה ה' אֶת שְׁבִיתֵנו כְּאַפִּיקִים בִּנְגַב”⁽⁶⁾.

בְּאוֹתָהּ סִבִּיבָה פּוֹנֶה כְּבִישׁ מֵהַנֶּגֶב צְפוּנָה אֶל הַשְּׁפֵלָה, וְעַל יָדוֹ הַיִּישׁוּב נִצָּנִים, שֶׁשְׁמוֹ מִסְמֵל אֶת עֲלִיַּית הַצְּעִירִים עַל הָאָדָמָה: „הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בְּאַרְץ”⁽⁷⁾. צְפוּנָה מִזֶּה בְּצִירוֹן, הַנִּקְרָא ע”פ קִרְיַת הַנְּבִיא: „שׁוּבוּ לְבַצְרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקוּהָ”⁽⁸⁾. הַמְתִּישְׁבִּים הָרֵאשׁוֹנִים בְּאוֹ מְרוּסִיָּה, שָׁבָה הִיוּ אֲסוּרִים, וְכָל תְּקוּוֹתָם הָיִיתָה לְהִשְׁתַּחֲרֹר וּלְעֵלוֹת אֶרֶצָּה.

עוֹד לִפְנֵי יִיסוּדָהּ שֶׁל תִּלְ-אֲבִיב, נִבְנוּ בְּצִדָּהּ שֶׁל יְפוֹ שְׁתֵּי שְׁכוּנוֹת עִבְרִיּוֹת. הָאֶחָת נִקְרָאָה נָה-שָׁלוֹם ע”פ הַפְּסוֹק:

(1) מִיכָה ה. (2) תְּהִלִּים סה.י.א. (3) יִשְׁעִיָּה לב.יח. (4) תְּהִלִּים עא.ג. בַּפְּסוֹק מִקְבִּיל בְּתְהִלִּים ל”א ג’ מוֹבָא — צוּר מְעוֹן. (5) בְּמִדְבָּר י.לו. (6) תְּהִלִּים קכו.ד. (7) שִׁיר הַשִּׁירִים ב.יב. (8) זְכַרְיָה ט.יב.

„וישב עמי בנוה-שלום...“ (1), ובצדה נֹוה-צֶדֶק, הנקראת
ע"פ הכתובים: „יברכך ה' נוה-צדק“, „נוה-צדק ומקוה
אבותיכם ה'“ (2).

בית-הספר החקלאי מְקוֹה-יִשְׁרָאֵל נקרא על יסוד
דברי ירמיהו: „מקוה ישראל מושיעו בעת צרה“,
„מקוה ישראל ה'“ (3). שלוש כוונות מצאו בשם זה: תקוות
ישראל, כינוס פזורי ישראל ומקום הטהרה לישראל על
אדמת ישראל מחיי גלות בוויים.

מייסדיה של פְּתַח-תֶּקֶה, יהודים חרדים מירושלים,
התכוונו בתחילה לבנות להם מושבה בסביבת יריחו, שבה
היה עמק עכור, הידוע מכיבוש הארץ בימי יהושע בן-נון.
לפיכך אמרו לקרוא למושבתם הראשונה פתח-תקוה, רמז
לנחמות הושע: „ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור
לפתח-תקוה“ (4). אולם מסיבות שונות לא הצליחו הקונים
לרכוש את האדמה בסביבות יריחו ורכשו שטח אחר, בסביבות
יפו, ופה הניחו את היסוד למושבתם בשם זה. למועצה אזורית
בקרב פתח-תקוה דרומה קראו מִפְּעָלוֹת, על פי דברי
תהלים: „לכו חזו מפעלות ה'...“ (5).

רֶאשׁוֹן לְצִיּוֹן רומזת בשמה לתנחומי ישעיהו:
„ראשון לציון הנה הנס ולירושלים מבשר אתן“ (6). בתחומה
של ראשון לציון שכונה של יהודי תימן בשם שִׁיבַת-צִיּוֹן
המזכירה את דברי תהלים: „בשוב ה' את שיבת ציון, היינו
כחולמים“ (7). בקרבתה שכונה אחרת של יהודי תימן, נֹוה-

(1) ישעיה לב יח. (2) ירמיה לא כב, נ ז. (3) שם יד ה, יז יב.

(4) הושע ב יז. (5) תהלים מז ט. (6) ישעיה מא כז. (7) תהלים קכו א.

צִיּוֹן, הנקראת כלשון התפילה בנוסח תימן: "ותחזינה עינינו
 בשובך לְנֶנְךָ צִיּוֹן" (בנוסח אשכנז וספרד: "בשובך לציון").
 גם צִיּוֹן נקראה ע"פ דברי הנביא: "שאו נס
 ציונה" (1). בקרבתה פרדס גדול הנקרא גֶן-רָנָה על פי הנבואה
 "יהיתה נפשם כגן רוח" (2). בראשית התנועה הציונית
 עלתה מרוסיה קבוצה של צעירים שכתבה על דגלה את דברי
 הנביא ישעיה: "בית יעקב ליכו ונלכה" (3). וקראה לעצמה
 בראשי תיבות אלו — ביל"ו. במלאות חמישים שנה לייסוד גדרה,
 מושבתם של בני ביל"ו, הונח בצפונה יסוד למושב חדש,
 הנקרא פֶּרֶר-בִּיל"ו.

בסביבות רמלה היישוב החדש של שרידי ההשמדה
 באירופה, נֶצֶר, כדברי הנביא: "ויצא הוטר מגזע ישי ונצר
 משרשו יפרה" (4). בקרבת רמלה יישוב בשם נֶשֶׁרֶשׁ, ע"פ
 הנבואה: "הבאים ישרש יעקב ופרח ישראל" (5).
 בקרבת לד שוכנת בֶּן-שֶׁמֶן, הנקראת ע"פ שירת
 הכרם בישעיה: "כרם היה לדודי בקרן בן-שמן" (6). מייסדי
 יישוב זה התכוונו בעיקר למטעי זיתים ולתעשיית שמן. באותה
 סביבה היישוב החדש גֶל, הנקרא ע"פ פסוקי הישועה: "יאני
 בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך" (7). "כשוב אלהים שבות
 עמו יגל יעקב ישמח ישראל" (8). השם ניתן זכר לתשועה
 ולניצחון בקרבות במלחמת השחרור בשנת תש"ח.
 על גבעות השרון, צפונית לתל-אביב, היישוב שֶׁפִּיִּים.

(1) ירמיה ד ו. (2) שם לא יא. (3) ישעיה ב ה. (4) שם יא א.
 (5) שם כו ו. (6) שם ה א. (7) תהלים יג ו. (8) שם נג ז.

היינו גבעות, רמז לתיאור גאולת ישראל: „להקים ארץ להנחיל נחלות שממות... ובכל שפיים מרעיתם“ (1). צפונה מכאן היישוב אֹדִים, כלומר גזרי עץ, שארית השרפה: „כאוד מוצל משרפה“, „אוד מוצל מאש“ (2). המתיישבים הם שארית הפליטה ממחנות ההסגר ומן המשרפות בשואת יהדות אירופה.

היישוב בְּנֵי-צִיּוֹן בשרון, הנקרא על שם מסדר בני ציון שסייע לייסודו, שמו מזכיר את נבואת יואל: „ובני ציון גילו ושמחו בה“ (3). מזרחה מזה היישוב החדש פֹּרְת, בגבול נחלתו של יוסף, זכר לברכת יעקב אבינו ליוסף בנו: „בן פֹּרְת יוסף בן פורת עלי עין“ (4). המועצה האזורית, המקיפה יישובים אחדים בשרון התיכוני, תל־מונד וסביבתה, נקראת הַדֶּר הַשָּׁרוֹן, זכר לנבואת הגאולה: „הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אליהנו“ (5).

היישוב גְּאוּלִּים, מזרחה מזה בשרון התיכוני, נקרא ע"פ נחמת הנביא: „דרך לעבור גאולים“ (6).

הַבְּצִלֶּת הַשָּׁרוֹן, מושבה קטנה בשרון, בתחום עמק חפר, נקראת לפי הכתוב בשיר השירים: „אני חבצלת־השרון שושנת העמקים“, הנדרש בדברי חז"ל על כנסת ישראל, האומרת: „אני היא, שהייתי חבויה ורמיסה בצלן של מלכויות, למחר, כשיגאלני הקדוש־ברוך־הוא מצלן של מלכויות, אני מרטבת כשושנה ואומרת לו שיר חדש“ (7). היישוב חֶרֶב יָאֵת במבואות חדרה, שמייסדיו הם חיילים

(1) ישעיה מט ח-ט. (2) עמוס ג יא, זכריה ה ב. (3) יואל ב כג.

(4) בראשית מט כב. (5) ישעיה לה ב. (6) שם נא י. (7) שה"ש ב א.

שה"ש רבה לפסוק זה.

משוחררים ממלחמת העולם השנייה, רומז בשמו לחזון השלום
„וכתתו חרבותם לאתים“⁽¹⁾.

היישוב הקטן חֲפְצֵי-בָה בקרבת חדרה נקרא על פי
דברי הנביא: „לא יאמר לך עזובה... כי לך יקרא חפצֵי-
בה“⁽²⁾. שם זה ניתן גם ליישוב בעמק יזרעאל המזרחי. חפצֵי-
בה מובא במקרא גם כשם פרטי לאשה⁽³⁾.

השכונה הגדולה שבחיפה, הבנויה במורד הכרמל, נקראת
הַדְר־הַפְּרָמֶל ע"פ דברי ישעיה: „הדר הכרמל והשרון
המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו“⁽⁴⁾.

מִרְחֵבֶה, היישוב הראשון בעמק יזרעאל, ראשיתה
במרומי גבעה, הצופה על מרחבי העמק, ולפיכך נקראת בשם
זה, המזכיר את דברי המשורר: „מן המצר קראתי יה ענני
במרחביה“⁽⁵⁾. דרומית-מערבית לה, במשמר העמק, ניצחו
כוחות ההגנה את ניצחונם הגדול על הצבא הבלתי סדיר של
הערבים במלחמת השחרור בשנת תש"ה, ועל שם זה נקרא
יישוב חדש בסביבה זו קֶרֶן-יֶשֶׁע, כלשון הכתוב: „אלי צורי
אחסה בו מגני וקרן ישע י... ומן אויבי אֲנֹשֶׁע“⁽⁶⁾.

היישוב נֶה-אֵיתָן שבעמק בית-שאן נקרא על פי-
הפסוק: „הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה-איתן“⁽⁷⁾.
אם המושבות בגליל, ראש-פָּה, שנוסדה בראשיתה
על אבנים ופלעים עזובים ושוממים, נקראת על פי הפסוק

(1) ישעיה ב ד, מיכה ד ג. (2) ישעיה סב ד. (3) מל"ב כא א.

(4) ישעיה לה ב. (5) תהלים קיח ה. (6) שם יח ג. (7) ירמיה מט יט.

בתהלים: „אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה" (1). ;סוד-
הַמַּעֲלָה השכנה לה, מזכירה את המסופר בעלייתם של בני
הגולה מבבל: „באחד לחודש הראשון הוא ;סד המעלה" (2).
היינו ראשית העלייה.

היישוב בְּמִים, במרומי הרי הגליל, שהיה נקרא
בערבית מֵנֶאכָה, נקרא עתה ע"פ תהלים: „ויבן כמו רמים
מקדשו בארץ יסדה לעולם" (3). רמים הוא מהיישובים הרמים
ביותר במדינת ישראל.

לְתַרְשִׁיחָה שבגליל המערבי, ניתן השם מְעוֹנָה ע"פ
ברכת משה: „מעונה אלהי קדם... ויגרש מפניך אויב ויאמר
השמד" (4). תרשיחה הייתה בסיס חשוב של האויב במלחמתו
נגד מדינת ישראל בשנת תש"ח. צבא ישראל הסתער וגירשו
מכאן, ובזה נושע הגליל המערבי.

יישוב חדש בגליל המערבי, בתחום נחלתו של שבט
אשר, נקרא דָבָא, שפירושו אולי עֲצֻמָּה וכוח או שפע יבול
האדמה, כדברי ברכת משה לאשר: „ברוך ונחשת מנעלך וכימין
דָבָאָךְ" (5), ודרשו חז"ל: „שהיו כל הארצות דובאות כסף
וזהב לארץ-ישראל" (6).

יישוב חדש מזרחה מזה נקרא עֵין-יַעֲקֹב, גם הוא
מלשון אותה ברכה: „וישכן ישראל בטח בדד עֵין-יַעֲקֹב
אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל" (7).

(1) תהלים קיח כא. (2) עזרא ז ט. (3) תהלים עח ע.

(4) דברים לג כז. (5) שם לג כה. (6) ספרי, עקב מב; ספרא.

בחקותי א. (7) דברים לג כה.

ד. שמות יישובים על-פי השמות הערביים *

יישובים עבריים רבים בארץ נקראים בשמות, שמוצאם מן השמות הערביים של המקומות, שעליהם נוסדו, או משמות הכפרים הסמוכים להם. לאחדים משמות אלו יש מובן ברור בערבית, אולם בעברם לעברית הם מאבדים כל מובן, כגון השמות: חדרה, מטולה, שפיה, סג'רה וכו'.

שמות ערביים אחרים בעלי מובן ידוע בערבית, השתנו בעברם לעברית במעט או בהרבה וקיבלו הוראה שונה לגמרי מהוראתם בערבית, כגון השמות: טַחְסָה—תל-סי, בִּיר־טַאבִּיָּה—בִּאֲר־טוֹבִיָּה, חֶלְדָּה—חֶלְדָּה, עֵין אֶלְנַאֲרֻדַּא—עֵין נָרְד, מֶגְדֵּל צַאדֶק—מֶגְדֵּל צֶדֶק, אֶבְקִיב—עֵין־זֶב, בִּיר עֵינִים—בִּאֲר־עֵינִים, מִנְחַמְיָה—מִנְחַמְיָה, בֵּית־גִּין—בֵּית־גִּן, אֶמְוִרְעָה—מְוֹר, בֵּית־נְקוּבָא—בֵּית־נְקוּבָה, חֶרְבַת סִיָּה—עֵין־סִי, עֵין סוּף—עֵין־הוֹד וכו'. שמות ערביים אחרים בלי כל הוראה מובנת בערבית ושאינן מוצאם ידוע, עברו לעברית, לבשו צורה אחרת במעט או בהרבה, וקיבלו הוראות בעברית, כגון: עֶרְהוֹךְ—הַקְטוֹב, כְּפַר־אַרְיָה—כְּפַר־אוֹרְיָה, נַעְנָה—נַעַן, פָּרַעַם—פָּאֲרַעַם, דִּינְשׁוּם—דִּישׁוֹן, סַעַסַע—סַאסָא, רִנְתִּיָּה—רִבְתִּיָּה, גִּיָּה—גִּיאָה וכו'.

ויש שמות ערביים שתרומם לעברית, יש שהתרגמו ישיר ויש שהוא בקצת שינוי: תֵּל עֵדַס—תֵּל עֶדְשִׁים, קְרִיַת אֶלְעִנַב—קְרִיַת־עֶנְבִּים, עֵין־זֵיתוֹן—עֵין־זֵיתִים, חֶרְבַת אֶלְעִין—

(*) בפרק זה הובאו רק אותם השמות ממוצא ערבי, שהשתרשו בדבור העברי או שאושרו ע"י ועדת שמות היישובים שעלייד הקרן הקיימת. יישובים חדשים הנקראים זמנית בשמות ערביים לא הובאו כאן.

לְוִיִּם, רֹאשׁ אֶזְרָאקִירָה — רֹאשׁ הַנֶּקֶדָה, עֵין-עֹזָל — עֵין-אֵילָה,
סַגְרָה — אֵילָנָה, סַנְדְּנָאנָה — אֵילֹנָה, נֶגְמַת-אֶצְחָה — אֵילַת-
הַשֶּׁמֶר וכו'.

ייתכן שהרבה מהשמות הערביים הם למעשה שמות
עבריים קדומים, שבמקרה לא נשאר להם זכר בספרות הקדומה,
והם שרדו בקרב התושבים בצורתם הקדומה או משובשים
במקצת ובהרבה. כגון השמות: זַאגִ'ור — יגור, עַגִ'ור — עגור,
מִצְחָה — מִשְׁחָה, בֵּית-אֶלְפָּא — בֵּית-אֶלְפָּא. אולי טמון בשם
עֶפְרָה — עֶפֶל העברי.

השם עֵין-פָּרָם לכפר שבקרבת ירושלים, דומה לשם
הערבי (1). קְרִית-עֶנְבִּים היא צורה עברית של השם הערבי
קְרִית אֶלְעֵנַב, — כך היה ידוע בימי-הביניים הכפר הסמוך
הנקרא בימינו בשם אֶבו-עִיֵּשׁ, כשם משפחה מוסלמית
שהתיישרה כאן בקירוב במאה השש-עשרה. השם קְרִית אֶלְעֵנַב
מצוי בספרות הערבית וגם הקראי שלמה בן ירוחם מזכירו.
בקירוב במאה העשירית. תחנת המשטרה הסמוכה לכפר אבו-
עִיֵּשׁ הייתה נקראת אֶלְעֵנַב בקרב הערבים עד היום הזה.

במבוא אל קרית-ענבים יישוב חדש בשם בֵּית-נֶקוּפָה.
זו צורה עברית של השם הערבי בֵּית-נֶקוּפָא. המלה הערבית
נֶקִיפָא, הדומה לנֶקֶב, פירושה מעבר צר בין הרים. זה
מתאים לכפר זה, הנמצא במעבר הרים בדרך אל ירושלים.
מלה זו, כשם מקום, הֶנְקֵב, נזכרת במקרא בנחלת שבט
נפתלי (2). זוהי המלה הארמית נקובתא (גם נקופתא), הנזכרת

(1) ועי' בהוברת הקודמת ע' 30. (2) יהושע יט לג.

בתלמוד וכלולה בשם מקום אחר בגליל העליון⁽¹⁾. בתלמוד
 בזכרת משפחת כוהנים בשם בית־נקופי, ואפשר להניח, שנקראה
 על שם מקומה שהיה בכפר־נקובא⁽²⁾. אמנם במלה „נקופה“
 אפשר למצוא הוראה אחרת, הקשורה בגידול זיתים. נקיפה
 היא חביטת הזיתים במקלות ואיסוף פירותיהם. אלו הם זיתי
 ניקוף בהשוואה לזיתי מסיק, שנקטפו בידיים⁽³⁾. הנביא ישעיהו
 בתיאור השממה אומר: „ונשאר בו עוללות כנקף זית... בראש
 אמיר“⁽⁴⁾. גם הוראה זו מתאימה לבית־נקופה, השוכנת
 באזור, שבו כרמי זיתים למכביר.

השם הַרְטוּב ליישוב, הנמצא בהרי ירושלים מערבה
 בגבול השפלה, מוצאו מערבית, והוא צורה עברית, שניתנה
 לשם הערבי עֶרְתוּף של הכפר הסמוך. לא ידוע מוצאו של
 השם הערבי, אך הצורה העברית, הַרְטוּב, הולמת יישוב זה,
 השוכן בהר ומזג אווירו טוב. לפי דברי המתיישבים הציע
 אליעזר בן־יהודה את השינוי בשם הזה.

דרומית להרטוב, בצד הדרך אל בית גוברין, יישוב חדש
 בשם עָגוּר בכפר הערבי הנטוש עֶגוּר. לפי המילונים
 הערביים מציינת המלה עָגוּר מין דלעת. בעברית עָגוּר הוא
 מין עוף, הנזכר במקרא.

מערבית להרטוב היישוב קֶפֶר-אוּרָה. לכאורה
 נדמה, שנקרא על שם איש עברי אוריה. אולם למעשה זו

(1) תוספתא שביעית יד יא; ירושלמי שביעית ו א. (2) ירושלמי

יבמות א ו — בית נקופי; תוספתא יבמות א ג — בית קיפאי; יבמות טו

ע"ב — בית קופאי. (3) חלה ג ט; פאה ח ג. (4) ישעיה יו ו.

צורה עברית של השם הערבי כפר-אֶרְיָה. שם החורבה שבמקומה נוסד יישוב זה. המלה אריה בערבית היא מעין אורווה בעברית.

בְּאֶר-טוֹבִיָּה נקראת כאילו בשם איזה טוביה. אולם למעשה זוהי צורה עברית של השם הערבי בִּיר־טַאבִּיָּה. טַאבִּיָּה היא מצודה קטנה, ומקור המלה בטורקית. ייתכן שהייתה כאן מצודה קטנה להגנת הדרך ממצרים לסוריה. שעברה בסביבה זו.

דרומית-מערבית לבאר-טוביה יישוב חדש גִּיָּאָה בקרבת העיירה מגדל-גד, בסביבות אשקלון ההיסטורית. השם גִּיָּאָה מסמל לכאורה את הגיאות בתנועת ההתישבות היהודית עם הקמת מדינת ישראל, אולם למעשה זו צורה עברית של גִּיָּאָה, שם הכפר הערבי הנטוש שבקרבת המקום. פירושו של השם גִּיָּאָה ומוצאו אינו ידוע. לפי השערה פת מקומו של הגִּיָּאָה הנזכר במקרא במלחמה שבין ישראל לפלשתים. כמו שמסופר בספר שמואל: „ויקומו אנשי ישראל ויהודה ויריעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא" (1). אמנם קשה להבין מדוע קראו לה גִּיָּאָה, והיא שוכנת במישור שטוח לגמרי. חֶלְדָּה נקראה כשם הכפר הערבי חֶלְדָּה, שהיה בקרבתה קצת ממזרח לה ובימינו נמצא במקומה היישוב החדש מִשְׁמֶר-דָּוִד. אמנם השם חולדה מזכיר את השם הפרטי של אישה, המצוי במקרא גם לנביאה בישראל. אולם לפי המסורת הערבית נקראה ח'ולדה על שמו של ח'אלד בן

(1) שמואל א' יז נב.

אלנליד, מן המפקדים החשובים של צבאות הערבים, כובשי הארץ במאה השביעית. בכפר חולדה הראו קבר של אחד מצאצאיו, שייך ח'אלד. בירושלים הייתה משפחה מוסלמית חשובה בשם ח'אלדי, שייחסה עצמה על ח'אלד בן אלנליד הנזכר.

ממזרח לרחובות היישוב נַעַן. מוצא שמו מהשם הערבי נַעְנָה. כך נקרא הכפר העברי בסביבתה, וכך נקרא גם היישוב העברי בראשיתו, וזה כנראה שיבוש השם נַעְמָה המובא במקרא. עיר בנחלתו של שבט יהודה⁽¹⁾. השם נענה שונה ל"נען", כאילו עתיד מקוצר משורש "ענה" שרצונו לומר: "נַעְנָה וְנַעְנָה לכל קריאה להתיישבות ולביטחון בארץ". בקרבת נען יישוב חדש בשם סַתְרִיָּה וזו היא צורה ערבית מהשם הערבי סַטְרִיָּה. כך נקרא היישוב הזה, כשם השבט הבדווי שהתיישב כאן.

השם נַמְלָה הוא ערבי ובא מהמלה נַמְלָה-חול. העיר צבנתה בראשיתה ע"י הערבים בשנת 716 בוצעת החולות המשתרעת מערבה. בימי הביניים היה ברמלה יישוב יהודי, ושמו מובא לפרקים בתעודות עבריות שנמצאו בגניזה של מצרים. בתעודה אחת תורגם השם רמלה לשם חוֹלָה בעברית.

בקרבת לָד, מזרח-דרומה יישוב חדש בשם דַּנְיָאֵל. וזו צורה עברית של השם הערבי דַּאנְיָאֵל. כך נקרא הכפר הנטוש על שם איזה קדוש, נבי דאניאל הקבור בו. אין לו כל

(1) יהושע טו מא.

זכר בספרות. עכשיו אומרים התושבים, שהיישוב נקרא
לזכרו של דניאל פֶּרִיש, מנהיג ציוני בארצות-הברית, שנפטר
לפני זמן קצר.

צפונית לרמלה היישוב העברי טִיָּה, הנקרא כשם
הכפר הערבי שבו הוא שוכן, מתוך הנחה, שזו מלה עברית.
שפירושה בראשיתה מחנה אוהלים ואחר-כך ארמון מפואר.
לכפר זה קוראים טִירַת־יְהוּדָה, להבדילו מכפר אחר
בשם טירה, בקרבת חיפה, טירת-הכרמל.

מזרחה לטירת יהודה יישוב בשם מְזוֹר, צורה עברית
לשם הערבי מְזֻרְעָה (משורש זרע), שפירושו שדה תבואה,
ובעברית פירושו של מְזוֹר — רפואה.

צפונית למזור הכפר מְגִדֵּל-צָדֵק. כך נקראות גם
המחצבות הסמוכות אליו, אך לא על שם הצדק השורר
כאן נקרא המקום, אלא השם הוא צורה עברית של השם
הערבי מְגִדֵּל-צָאדֵק על שם הַשֵּׁיף צָאדֵק, שהתיישב כאן
לראשונה עם בני משפחתו, בראשית המאה התשע־עשרה.
הכפר סֶלְמָה, הסמוך לתל־אביב, הפך ליישוב עברי
ונקרא שָׁלֵם. האגדה הערבית אומרת למצוא בשם סֶלְמָה
את המלה סַאֲלֵם, שפירושה שָׁלֵם בעברית. כידוע שָׁלֵם הוא
שמה הקדום של ירושלים וגם של כפר בקרבת שכם (בערבית
סַאֲלֵם), בהרי שומרון.

כפר מל"ל שבשרון הדרומי נקרא בראשיתו בשם
עֵין־חַי וזו צורה עברית מהשם הערבי חַיָּתָה נִיָּה —
חורבת הנחש (שם זה מובא במפה הגדולה שהוכנה בשנת

1878 ע"י החברה האנגלית לחקירת הארץ). „חורבת הנחש“
הפכה למעיין חיים.

בקרבת כפר-סבא היישוב החדש ננה - ימין — לכאורה
שם עברי, אולם למעשה זה סירוס השם הערבי נבי ימין;
כך נקרא קבר קדוש בקרבת היישוב הזה. המסורת הערבית
מאמינה, שזהו קברו של בנימין בן יעקב אבינו. השם
בנימין השתבש בה לנבי ימין.

בשרון התיכוני, בקרבת תל-מונד, מושב בשם עין-
נךד. לכאורה גם זה שם עברי על שם שיחי הוורד.
אולם אין זו אלא צורה עברית של השם הערבי עיון אֶלְנַאֲרֶאֲת,
כפי שנקרא המקום הזה לפני התיישבות היהודים בו. שם
זה רשום במפה הנ"ל. השם עיון אֶלְנַאֲרֶאֲת פירושו בערבית
מעיינות של היורדות לשאוב מים.

בקרבת המושבה אבן-יהודה מערבה יישוב קטן בשם
בְּאֶר־גְּנִים. זו היא צורה עברית של השם הערבי בִּיר
עַנִים, ופירושו באר השלל. בסביבה התגוררו בדווים, שהיו
על הביזה והשלל בדורות קודמים. מזרחה מזה נמצא יישוב חדש
בשם בְּאֶר־תִּים, צורה עברית של בִּירְתִין, שם חורבה
סמוכה, על שם שתי בארות שהיו בה.

בעמק חפר יישוב בשם עין-החורש. שם זה ניתן
בהשפעת השם הערבי של עמק חפר, ואדי אֶלְנַאֲרֶאֲת. היהודים
חשבו בטעות, שהשם אלחוארת הוא לשון רבים של אֶלְנַאֲרֶאֲת,
היינו — החורש. ולמעשה אֶלְנַאֲרֶאֲת הוא שם של שבט בדווים,
שהתגורר בדורות קודמים בעמק זה.
השם הַדְרָה הוא ערבי, ונכתב בערבית אֶלְסַדְרָה.

היינו—הירוקה. כך נקרא המקום הזה על שם הביצות המכוסות
ירק רב. בינתיים יובשו הביצות, והסביבה עטויה ירק מטעים.
גם השם כרכור הוא ערבי, ואין לדעת את מוצאו ופירושו.
אין הוא מופיע בספרות בדורות הקידמים, ובפעם הראשונה
הוא מובא במפה הנזכרת משנת 1878.

בקרבת בנימינה היה משק עברי, תחנת ניסיונות
חקלאית, בשם נַרְעוֹנָה, שלכאורה מקורו במלה נַרְעָה.
שם ההולם משק חקלאי. אולם למעשה זהו שיבוש השם
הערבי נַרְקָנָה, שנגזר מהמלה נַרְקָא, שפירושה — כחולה. כך
נקרא הנחל הקרוב, נחל התנינים נַהַר א-נַרְקָא, על שם מימיו
הכחולים.

במזרחה של בנימינה יישוב חדש, אַלְיָנָה. זהו תרגום
השם הערבי של הכפר השכן סַנְדְּיָאנָה. סַנְדְּיָאן בערבית—עץ
אלון. עץ זה מצוי בסביבה זו.

השם שַׁפְּיָה של כפר-הנוער, הסמוך לזכרון-יעקב, הוא
ערבי, ומקורו המלה הערבית שַׁפָּא, שפירושה רפואה. כך נקרא
המקום מסיבת מזג האוויר המבריא והמרפא של הסביבה
במרומי הר פורה.

צפונית לשפיה, בצד הכביש אל חיפה, יישוב חדש
בשם צִין-אַיָּה, זהו תרגום השם צִין-עֵזָאל של הכפר
הסמוך, שעל אדמתו הוקם יישוב זה. בינתיים הוקם בכפר
יישוב אחר ונקרא עופר, מלה אחרת לאיילה הצעירה.

המושבה עַתְלִית נקראה כשם הערבי של החורבות
הסמוכות, יישוב צלבנים ידוע במאה השתים-עשרה.
השם עתלית נזכר ראשונה במאה השלוש-עשרה.

בספרות הערבית, אך לא ידוע פירושו ומוצאו של השם הזה.
 בקרבת עתלית יישוב חדש בשם עֵין-הוד. אמנם נמצא
 המקום בסביבה נהדרה שהוד רב נסוך עליה. אולם אין זה
 מקור השם, והוא למעשה צורה עברית של השם הערבי עֵין
 חֶן, ופירושו — מעיין השוקת. הכפר נקרא על שם שוקת
 שהייתה מונחת בצד מעיין להשקאת הצאן. החֶן הערבי
 הפך להוד עברי.

בסביבות חיפה יישוב הנקרא כְּפַר-אַתָּא. בשם „אתא”
 נקרא גם בית-החרשת לאריגים הנמצא בו. השם כְּפַר-אַתָּא
 הוא צורה משובשת מהשם הערבי כְּפַר-אַתָּא או כפריתא.
 אולי מוצאו של השם הוא ארמי קדום.

דרומה מזה נמצאת גִּזְרֵה. זו צורה עברית מהשם
 הערבי גִּזְרֵה של הכפר הערבי הקטן שהיה בקרבתה. גִּזְרֵה
 אחרת נזכרת במקרא ומקומה בנחלתו של יהודה, בדרומה
 של הארץ (1).

נֶהֱרֵה נקראת על שם הנהר, מי גִּזְרֵה, העובר בתוכה
 והוא יורד מהרי הגליל וזורם בימות הגשמים אל ים התיכון.
 השם נהריה ניתן בהשפעת השם הערבי אֶנְהָר, היינו הנהר,
 כפר ערבי הנמצא בקרבתה מזרחה, אף הוא על שם הנהר הזה.
 בקרבת נהריה משק פרטי בשם עֵין-שָׁחָה. בעליו קרא
 לו על שם אשתו שרה, ובחר בצורה עין-שרה, על ידי הסבת
 השם הערבי של המקום אֶנְשָׁרָחָה ל־עֵין שָׁחָה. אֶנְשָׁרָחָה
 פירושו — שמחה, עונג.

(1) יהושע טו כא.

היישוב ראש-הַנֶּקֶדָה נקרא כשם ראש ההר הסמוך
הבולט בים ועליו משמר גבול ישראל. ההר נקרא בערבית ראס
א-נַאקִירָה, ותרגומו – ראש הנקרה, על שם הנקרות והמערות
בשיפולי הראש הזה, הטובלים בים התיכון.

מזרחה בהרי הגליל – היישוב החדש גֶרֶן. זהו חרגום
החצי הראשון של השם הערבי בַּנְאֶדֶר אֶלְקֶהֶב. פירוש המלה
אֶלְקֶהֶב אינו ידוע.

השם עֶפּוּלָה מקירו ערבי. כך נקרא הכפר הערבי
שהיה במקום הזה. וייתכן, שבמקור השם עפולה טמונה המלה
עוּפָל – מגדל. חלקה העליון של ירושלים המקראית, עיר דויד.
נקרא בשם עופל. אולי עפולה היא העופל, שנזכר בסיפור
אלישע הנביא: „ויבא (גיחזי) אל הָעֶפֶל ויקח מידם (מחנות)
ויפקד בבית וישלח את האנשים ויכו“ (1). המלה „בבית“ מעידה,
שעופל לא היה סתם מגדל, אלא גם יישוב כביבו בשם זה.
המגדל, העופל, הוקם להגנת הדרכים, שהסתעפו במקום הזה
בעבר כמו בהווה. החפירות המדעיות שנערכו בעפולה גילו
שרידים גם מתקופת המקרא.

השם גֶבֶת ניתן ליישוב בעמק המערבי לפי השם הערבי
גִבְעָתָה, והוא קדום (עי' לשוננו לעם ט"ה, עמ' 20, 31).
דרומית-מערבית לעפולה באזור ההרים הקיבוץ דָּלְיָה.
הנקרא כשם הכפר הערבי שהיה בקרבתו. דָּלְיָה הוא ענף של
גפן בעברית וגם בערבית (דַּאֲלִיָּה).

בֵּית-אֶלְפָּא נקראה כשם הערבי בֵּית-אֶלְפָּא שֶׁ

(1) מלכים ב' ה כד.

החורבה שהייתה במקום היישוב העברי. ייתכן, שהשם הוא קדום.
 אילפא הוא שם פרטי בספרות התלמוד. גם שרידי בית-
 הכנסת שנגלו במקום הזה מעידים על יישובו היהודי בימי
 קדם. המתיישבים החדשים שינו את השם הערבי אֶלְפָּא לְאֶלְפָּא,
 כשם האות הראשונה באלף-בית בארמית וביוונית. השם רומז,
 כי זהו היישוב הראשון ביישובי השומר-הצעיר בארץ.

המושבה מְנַחֵם נקראת לכאורה על שם מְנַחֵם, אביו
 של הרברט סמואל, הנציב העליון הראשון בימי המנדט הבריטי.
 השם ניתן בהשפעת השם הערבי מְנַחֵם. לפי הסברה התמזגו
 בשם מלחמיה המלים הערביות אֶם-אֶלְחֶם—אֶם הַחֶם. המקום
 נמצא בעמק הירדן. מתחת לפני ים התיכון ומזגו חם מאוד,
 בייחוד בימות הקיץ.

בעמק הירדן, בקרבת דגניה וצמח, הוקם יישוב חדש,
 שנקרא בראשיתו תֵּל אֶלְקָצֶר—תל המצודה, כך נקראת בערבית
 הגבעה שעליה הוקם. המתיישבים שינו את השם הערבי ונתנו לו
 צורה עברית—תֵּל הַקָּצִיר. קצר, מצודה בערבית, היה לקציצ
 תבואה בפי היהודים. בזמן האחרון נקבע שם היישוב: גִּזְנֵן.
 בחופה המזרחי של הכנרת נמצאת עֵין גִּב העברית,
 כאילו נקראה על שם גְּבִי המים בחוף הכנרת. למעשה השם
 עֵין-גִּב הוא סירוסו של השם הערבי אֶ-נְקִיב (בדיבור הכדווי):
 אֶ-נְקִיב). זו צורת הקטנה של נְקִיב, ופירושה מעבר צר בין
 הרים. בצד עֵין-גִּב עולה דרך מחוף הכנרת אל ההרים במעבר
 צר (עֵי' לעיל עמ' 17).

כפר-תבור שבגליל התחתון נקרא בראשיתו בשמו הערבי
 מְסֻחָה. ייתכן, שזוהי המלה מְשָׁחָה העברית והארמית, שמן

זית מובחר שבו הצטיין הגליל בימי קדם. על שמו נקרא גם
הר המשחה, והוא המשכו הדרומי של הר הזיתים בירושלים.
ייתכן שהשם משחה בגליל נזכר כבר בכתובת מצרית קדומה
(עי' לשוננו לעם, ט"ז, עמ' 27).

המושבה אֵיֶן נִיָּה נקראת גם בשם סַגְרָה. כשם הכפר
הערבי סַגְרָה, שהיה בקרבתה. השם בא מהמלה שַׁגְרָה—עץ,
אילן, ומכאן השם אילניה.

בקרבת המושבה יבנאל נמצא היישוב הקטן בשם בֵּית־גֶּן.
זוהי צורה עברית מהשם הערבי בֵּית־גֶּן. גֶּן בערבית פירושו
שדים. גֶּן, השר בערבית, הפך לגן בעברית.

בקרבת ראש־פנה, בגליל העליון, יישוב חדש בשם
פֶּאֶר־עַם. זוהי צורה עברית של השם הערבי פֶּרְעַם של הכפר
הנטוש, שבו הוקם יישוב זה. אין ידוע פירושו ומוצאו של
פרעם, שראשית זכרו בספרות ימי־הביניים המאוחרים.

ה־רֶכְנֵן עַן הסמוך לצפת נקרא כשמו הערבי. אין כל
זכר בספרות לשם הזה. ההיסטוריון הערבי א־דמשקי, שהיה
גם מושל בצפת בשנת 1300 לסה"נ בקירוב, קורא לבקעה
בסביבת צפת בשם ואדי כנעאן אבן נוח—נחל כנען בן נוח.
עֵין־יִתְיָם הסמוכה לצפת נקראת בתרגום השם הערבי
עֵין־יִתְוֶן של הכפר הסמוך. שם זה מובא בתעודה אחת,
שנמצאת בגניזה של מצרים, והיא מהמאה האחת־עשרה.

צפונית לצפת היישוב החדש סָאֶסָא. צוֹרָה עברית לשם
הערבי סַסַס של הכפר הנטוש, שבו הוקם יישוב זה. עולי־
רגל יהודים שנהגו לבקר במקום הזה, הזכירוהו לפעמים גם
בכתיב סאסא. לפי הסברה סאסא היא מלה עברית, שמקורה

במקרא, ופירושה אולי ראש שיבולת החיטה בשדה.
בסביבה זו, מזרחה, נמצא היישוב ראש הָאָדָם, תרגום
שמו הערבי ראס אֶל־חַמֶּר. המקום נקרא על שם אדמתו האדומה.
בסביבה זו, צפונה, כפר נטוש בשם דִּישׁוּן, שקיבל צורה עברית
דִּישׁוֹן, וזהו מן צבי הנזכר במקרא בין החיות הטהורות
שבתורה.

אַיִלַת הַשָּׁחַר השוכנת בגליל העליון המזרחי, נקראה
על יסוד שמה הערבי נַגְ'מַת א-צֶחַת, כוכב הבוקר. המתיישבים
בחרו בשם אילת-השחר המסמל בספרות התלמוד את תחיית
ישראל בארצו.

פֶּלֶס - סִי שבירכתי הגליל העליון נקראת על יסוד שמה
הערבי טֶלֶחָה, מין שיטה מצויה בארץ. במפה האנגלית,
שהוכנה בשנת 1887 רשומים השמות חֶרְבַת טֶלֶחָה ועֵין טֶלֶחָה
למעין הקטן הסמוך. המתיישבים הראשונים שינו את השם
הזה לַתֶּלֶסֶי. השם קיבל משמעות מיוחדת אחרי המאורע,
שקרה בו בשנת תר"פ.

מְטוּלָה שוכנת בקצה הצפוני של הארץ, שמה ערבי.
כך נקרא, בצורה אֶלְמֶטְלָה, כפר קטן שהיה במקום הזה לפני
התיישבות היהודים. מטולה פירושו מצפה, מלשון טַל —
להשקיף, אֶלְמֶטְלָה — הנשקפת. היישוב נמצא במרומי רכס
משקיף יפה על נוף נהדר בצפונה של הארץ: רוכסי הגליל,
מרחבי עמק החולה, הרי הבשן, החרמון והלבנון.